O pôvode názvu Zbojnícky hrad

Ing. Martin Sárossy, PhD.

Hrady po zániku zvyčajne stratili svojho správcu. Opustené zvyšky murív však ľudia často ďalej využívali a neraz ich aj upravovali. Predpokladá sa, že zbojníci boli tiež takýmito obyvateľmi, a teda v istom zmysle slova správcami hradných ruín. V jednom prípade takáto úvaha dokonca viedla k vzniku nového pomenovania hradu – názov Zbojnícky hrad je príkladom toho, ako sa predstava o spravovaní hradu preniesla i do jeho pomenovania. Identifikácia tohto procesu je dôležitá pre poznanie a správnu interpretáciu histórie hradov, čo v našom prípade úzko súvisí s ich správou po zániku. Spravovali Zbojnícky hrad zbojníci?

Historický názov stredovekého hradu Šovar (Sowar[1]) v katastri obce Ruská Nová Ves možno z maďarského Sóvár preložiť ako Soľný hrad alebo Soľnohrad, hoci donedávna bol skôr známy ako Zbojnícky hrad[2]. Na zánik názvu Soľnohrad upozornil roku 2007 Miroslav Slámka:[3] „Postupne zanikajúcemu hradu však hrozí, že časom príde ešte aj o svoj názov. Miestni obyvatelia, populárna literatúra i turistické mapy ho totiž často spomínajú pod menom Zbojnícky hrad či zámok. A to aj napriek tomu, že o zbojníkoch nie je v jeho histórii, ba ani v povestiach žiadna zmienka."[4]

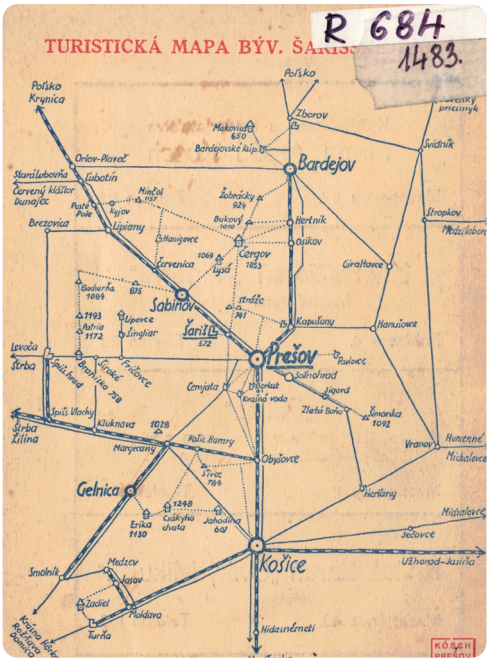
Historické názvy

Základným prameňom pre pomenovanie hradu nad obcou Ruská Nová Ves je názov sídla Sowar (terra Sowar[5]) pri soľných prameňoch, teda dnešný Solivar. Tento názov niektorí autori pripisujú existencii staršieho opevneného sídla (hradiska, dreveného hradu) a podľa dochovaného názvu miestneho návršia Várheď ho stotožňujú s významným hradom, v historických listinách nazývaným Castrum Salis[6]. No existujú argumenty, ktoré spochybňujú, že sa Castrum Salis nachádzal pri Solivare, i to, že názov Sowar neoznačuje hrad, ale kráľovské predium, čiže čosi ako majer, a aj to, že časť slova (-war) vychádza zo slovanského základu variť.[7] Nesporne doložená je až existencia hradu nad Ruskou Novou Vsou, ktorý historické listiny uvádzajú ako castrum Sowar, čo niektorí autori vysvetľujú ako „hrad patriaci rodu Soós"[8]. Výsledkom týchto historických záznamov je existencia dvoch hradov na rôznych miestach, ale s rovnakým názvom Šovar. Odhliadnuc od bádania historikov ohľadom pôvodu tohto názvu, na sklonku Rakúsko-Uhorska bol vnímaný ako spojenie dvoch slov: „soľ" a „hrad" (v maďarčine: „só" a „vár").

1 VARSIK, Branislav. Kde ležal Castrum Salis (Soľný Hrad)? In *Nové obzory*. 1963, roč. 5. s. 275 – 290.
2 Kol. *Názvy hradov a zámkov v Slovenskej republike*. Bratislava: Slovenský úrad geodézie a kartografie, 1990.
3 SLÁMKA, Miroslav – BOHUNICKÝ, Milan – GUTEK, Peter. *Kamenní strážcovia II.* Bratislava: Slovenský skauting, 2006.
4 Ibidem, s. 178.
5 SLIVKA, Michal. Opevnené sídla drobnej stredovekej šľachty v oblasti stredného Šariša. In *Nové obzory*. 1979, roč. 21. s. 113 – 143.
6 VARSIK, Branislav. Kde ležal..., s. 275 – 290.
7 HALAGA, Ondrej. Soľné hrady v Potisí a ranofeudálne pohraničie. In *Nové obzory*. 1962, roč. 4. s. 77 – 107.
8 SOÓS, Elemér. *Sóvár története, hadi és műleírása*. Budapest: Barcza József Könyvnyomdája, 1936. s. 37.

Soľnohrad – prvý slovenský názov sídla i hradu

Po vzniku Československa roku 1918 nastala potreba obnovy slovenského názvoslovia hradov. Prvé slovenské publikácie o hradoch, ktoré sa zmieňujú o hrade nad Ruskou Novou Vsou, uvádzajú slovenský názov Soľnohrad[9] alebo len historický názov castrum Sowar[10]. Najstarší dohľadaný publikovaný názov Zbojnícky hrad nepochádza z vedeckého prostredia, teda z radov historikov, ale z prostredia turistov. V brožúre *Prešov, turistický sprievodca,*[11] vydanej pravdepodobne na prelome rokov 1934 a 1935 sa v stručnom prehľade hradov na s. 15 uvádza, že „z Prešova na východ v Slanských horách vidno Solivarský alebo Zbojnícky zámok"; na s. 20 je opis turistickej trasy, ktorá vedie „poľnou cestou do Ruskej Novej Vsi a ďalej na zrúcaninu tzv. Zbojníckeho hradu". Dva odlišné slovenské názvy hradu v prvej zmienke, ako aj označenie „tzv." dokazuje, že hrad nemal v tom čase jednoznačne ustálený názov. Na zadnej obálke brožúry je mapa okolia Prešova s nadpisom Turistická mapa býv. Šarišskej župy. Sú na nej vyznačené hrady Kapušany, Šariš, Turňa, Zborov, Hanigovský a Spišský hrad. Juhovýchodne od Prešova je znázornená obec Soľnohrad. Ruská Nová Ves so značkou hradu chýba.

Mapa okolia Prešova[12]

V rovnakom období s podobným obsahom a totožnou mapou vychádza aj stručnejšia brožúra Šarišský kraj,[13] obsahujúca zoznam turistických trás v okolí Prešova – je tam i trasa Prešov – Zbojnícky zámok – Krivý Javor spolu s opisom: z Prešova cez Solivar a Ruskú Novú Ves na Zbojnícky zámok. V texte sa už nespomína názov obce Soľnohrad (hoci je vyznačený na mape), pretože v tom čase už bol zmenený na Solivar.

Turistickú obec na Slovensku od roku 1920 zastrešoval Klub československých turistov (KČST), ktorého pobočkou sa roku 1922 stala Východoslovenská turistická župa. Roku 1924 Josef Stíbal v časopise *Krásy Slovenska*[14] v opise putovania po okolí Prešova v kapitole Soľnohrad uvádza obce Nemecký a Slovenský Soľnohrad a Soľnú Baňu (vtedajšie tri obce

9 JANOTA, Ľudovít. *Slovenské hrady 1 – 3.* Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy, 1935. s. 322, 328, 332.
10 POLLA, Belo – VINDIŠ, Imrich. *Východoslovenské hrady a kaštiele.* 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1956.
11 *Prešov, turistický sprievodca.* Prešov: Kníhtlačiareň A. Kóscha, [1934].
12 *Šarišský kraj.* Prešov: Štehrova kníhtlačiareň, [1934].
13 Ibidem.
14 STÍBAL, Josef. Zo Šariša. In *Krásy Slovenska.* 1924, roč. IV. s. 83.

tvoria dnešnú mestskú časť Solivar) spolu so zmienkou o miestnom hrade, ktorý však nijako nenazýva a odkazuje len na jeho dobytie v 16. storočí. Táto historická nepresnosť môže naznačovať, že roku 1924 ešte hrad nad Ruskou Novou Vsou nebol vyhľadávaným turistickým bodom záujmu. V uvedenom časopise sú až do roku 1935 z blízkeho okolia Prešova opisované iba Šarišský a Kapušiansky hrad. Pri ďalšom bádaní, ako vznikol názov Zbojnícky hrad, by sa bolo treba zamerať na archív činnosti KČST na východnom Slovensku a na históriu značenia červenej turistickej značky, ktorej prvý úsek Prešov – Kalvária existoval už roku 1924. Zavedenie názvu Zbojnícky hrad do oficiálneho turistického názvoslovia bodov záujmu možno predpokladať medzi rokmi 1924 až 1928, a to s cieľom odlíšiť lokalizáciu hradu od dobovej rovnomennej obce Soľnohrad.

Prečo názov Soľnohrad neuspel?

Potreba vytvoriť iný ako historický názov hradu nastáva v prípadoch, keď je slovenský názov pri lokalizácii hradu mätúci. Najčastejším riešením takéhoto problému je vytvorenie nového názvu podľa obce, v katastri ktorej sa hrad nachádza. Príkladom sú novovytvorené oficiálne (štandardizované v zmysle zákona o geodézii a kartografii) slovenské názvy[15] ako Obišovský hrad (hist. Somus – Drienov), Považský hrad (Bystricza – Bystrica), Súľovský hrad (Rohach – Roháč) či Zborovský hrad (Makovicza – Makovica).

Problém jednoznačnej lokalizácie nastáva aj v situáciách, keď majú dva hrady rovnaký historický názov. Takými prípadmi sú na strednom Slovensku hrad Zvolen (Zoulum), starší na kopci nad mestom a mladší v meste, a na východnom Slovensku Soľnohrad, starší pri Solivare a mladší nad obcou Ruská Nová Ves. Slovenský názov pre starší hrad je bezproblémový, vznikol prekladom historického Castrum Salis aj maďarského Sóvár a hrad leží pri obci, ktorá mala v rokoch 1918 – 1928 rovnaký nový slovenský názov – Soľnohrad (predtým maď. Sóvár, nem. Salzburg, slov., resp. v šarišskom nárečí Šomvar; roku 1928 bola premenovaná na Solivar). Takže starší Soľnohrad v katastri rovnomennej obce bol jednoznačne lokalizovateľný.

Problematickým sa stal slovenský názov pre hrad v katastri Ruskej Novej Vsi, ktorého preklad z maď. Sóvár bol totožný s názvom vzdialeného sídla, čiže tiež Soľnohrad. Túto zhodu bolo zrejme žiaduce odstrániť pre potreby rozvíjajúceho sa turizmu a dosiahnutie jednoznačnej slovnej lokalizácie hradu. A preto, podobne ako pri hrade Zvolen, aj v tomto prípade zostal slovenský preklad historického názvu na označenie hradu v mieste rovnomenného sídla (pri Zvolene je to mladší hrad, pri Soľnohrade starší hrad) a na označenie hradu mimo rovnomenného sídla bolo treba vymyslieť nový slovenský názov. V prípade hradu Zvolen vznikol už v dávnejšej minulosti názov Pustý hrad, zaznamenaný v mapách I. vojenského mapovania (1764 – 1787). Rovnako hrad nad Ruskou Novou Vsou má miestny slovenský názov, a to Zamek, a tiež objavuje sa na mape z III. vojenského mapovania (1875 – 1884), pre potreby jednoznačnej lokalizácie, napr. v turistickej komunite, bol však nedostatočný. Pri snahe pomenovať ho podľa názvu miestnej obce znovu nastal problém. Keby bol hrad v katastri susednej obce Teriakovce, v zmysle zaužívaného pravidla by sme veľmi pravdepodobne dnes mali Teriakovský hrad. Lenže pri troj-

15 Kol. *Názvy hradov a zámkov...*

slovnej Ruskej Novej Vsi názov podľa obce nevyhovoval. Ruskonovoveský hrad je pridlhý, ťažkopádny názov. Neujala sa ani skrátená forma Novoveský hrad, hoci sa tento jeho názov objavuje v historických mapách v nemčine, napr. z roku 1741, alebo v maďarčine z roku 1817.

Názov hradu podľa obce[16]

Prirodzene, slovenský názov Novoveský hrad mohol vyvolávať predstavu o hrade pri Spišskej Novej Vsi. Skrátený názov Ruský hrad by bol absolútne mätúci a navyše takýto, resp. podobný názov sa objavuje pri slovenskom názve kaštieľa v Rusovciach[17]. Nedala sa použiť ani iná forma prekladu v podobe Slanský hrad, keďže ten už bol priradený hradu Slanec.

Označenie zrúcaniny Zbojníckeho hradu

ARCHÍV REGIONÁLNEHO CENTRA OCHRANY PRÍRODY A KRAJINY PREŠOV, M-34-115-B-A

Upevnenie názvu Zbojnícky hrad – od turistov k historikom

Druhý najstarší dohľadaný oficiálny názov Zbojnícky hrad pochádza z prostredia vojenskej kartografie. Na mapovom liste M-34-115-B-a (SOLIVAR), zhotovenom počas mapovania v rokoch 1952 – 1957, je označenie „zříc. Zbojnícky hr.“.

Ďalší záznam pochádza z prostredia ochrany prírody. Roku 1964 bola vyhlásená Prírodná rezervácia Zbojnícky zámok s rozlohou 8 ha, ktorá zahŕňa celý areál hradu, skalný útes, na ktorom hrad stojí, ako aj lesný porast na severovýchodnom

16 Kol. *Názvy hradov a zámkov...*
17 Ibidem.

úpätí hradného vrchu. Príprava vyhlásenia rezervácie sa začala už roku 1957; z tohto roku pochádzajú i fotografie označené nápisom „Zbojnícky hrad, Foto: Ing. Hošek"[18].

V záujme presadenia názvu Zbojnícky hrad sa objavujú prvé vysvetlenia. Viliam Zahatňanský[19] roku 1964 uvádza bez citácie zdroja vysvetlenie, že názov vznikol podľa majiteľov hradu, ktorí „napádali a zbíjali ľud". Roku 1968 Krajský pedagogický ústav v Prešove vydal brožúru *Poznaj svoj kraj*, určenú učiteľskej verejnosti.[20] Na s. 132 – 133 je opis mestskej časti Solivar, v ktorom je doslovne citovaný Zahatňanský: „Po zániku starého hradu v 13. storočí bol vybudovaný po r. 1288 nový hrad z kameňa asi 6 km východne od obce na vrchu zvanom Zámek (kóta 661 m) ležiacom nad dedinou Ruská Nová Ves. Medzi najznámejších majiteľov hradu patrila rodina Sóosovcov. Jeho neskorší majitelia napádali a zbíjali ľud – odtiaľ názov Zbojnícky zámok." Nevedecké vysvetlenia názvu Zbojnícky hrad bez uvedenia prameňov mohli byť poznačené ideológiou triedneho boja. Toto spojenie sa však objavuje aj vo vedeckých kruhoch, hoci v súvislosti s iným východoslovenským hradom.

Roku 1956 vyšla v prvom vydaní kniha *Východoslovenské hrady a kaštiele* od autorov Bela Polla a Imricha Vindiša.[21] Na s. 88 – 89, kde sa venujú Soľnohradu, nespomínajú žiadnych zbojníkov a hrad nazývajú castrum Sowar, starý a nový: „Starý hrad, ktorý stál na juh od Solivaru, po ľavej strane Torysy, sa volal Várhegy, druhý na vŕšku Zámok." Lenže na s. 105, kde sa zaoberajú Obišovským hradom, je tento vtedy ešte neobjavený hrad, známy len z historických záznamov, nesprávne lokalizovaný do intravilánu obce Obišovce, ku kaštieľu, ktorý stál pri katolíckom kostole. V novom odseku autori ďalej píšu: „Na severe od obce po ľavej strane bol akýsi ‚zbojnícky hrad', odkiaľ vyrabovávali kupcov prechádzajúcich s tovarom po ceste vedúcej do Krakova."

Z histórie Obišoviec ani Obišovského hradu nie sú zachované žiadne záznamy o zbojníkoch, ale zaujímavé sú údaje o potýčkach medzi protestantským obyvateľstvom a misionármi z Poľska. Anton Medvec[22] uvádza citácie vyhrážok z vyšetrovacích spisov z 2. polovice 18. storočia, zapísané v dobovom jazyku: „Wij gih tak mohlij bicz abij gim rukij nohij polamalij abij tak slij gak postrilyanij zagacze do krakuw." („Mohli by ste ich tak zbiť, aby ste im ruky-nohy polámali, aby šli ako postrieľané zajace do kriakov.") Či tento prameň mohol pri skomolenom preklade viesť k správe o zbojníkoch, sídliacich na akomsi zbojníckom hrade, nevedno. Obišovský hrad objavil Belo Polla pri archeologickom výskume až roku 1961, teda päť rokov po prvom vydaní knihy o hradoch a kaštieľoch na východnom Slovensku. Skutočnosť, že zmienka o takomto hrade mohla byť omylom, naznačujú i neskoršie reedície s novými poznatkami[23], v ktorých sa už o akomsi zbojníckom hrade pri Obišovciach nepíše.

18 Dokumentácia k vyhláseniu Prírodnej rezervácie Zbojnícky zámok. Archív Regionálneho centra ochrany prírody a krajiny, Prešov.

19 ZAHATŇANSKÝ, Viliam. *Čerchovské pohorie*. Bratislava: Šport, 1964.

20 LAZAR, Ervín et al. *Poznaj svoj kraj: vlastivedný sprievodca po Východoslovenskom kraji*. Prešov: Krajský pedagogický ústav v Prešove, 1968. s. 132 – 133.

21 POLLA, Belo – VINDIŠ, Imrich. *Východoslovenské hrady...*

22 MEDVEC, Anton. *Koleso času: Obišovce*. Obišovce: Obecný úrad, 2014.

23 POLLA, Belo – VINDIŠ, Imrich. *Východoslovenské hrady a kaštiele*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1966; POLLA, Belo. *Hrady a kaštiele na východnom Slovensku*. 3. vyd. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1980.

Štefan Butkovič, rodák zo Solivaru a zakladateľ Slovenského technického múzea, v svojich poznámkach[24] k dejinám ťažby soli z roku 1970 k názvu hradu uvádza: „Na mape zo 6. septembra 1746 zakreslil Lamberg Novoveský hrad (Neudorffer Schloss) nad obcou Nová Ves (terajšou Ruskou Novou Vsou). Tento hrad bol v reči miestneho obyvateľstva nazývaný Novoveský hrad a v maďarčine Sósujfalusi vár. Okrem toho v maďarčine niekedy aj Sóvari vár a miestnom nárečí Šovarski zamek. Názvy ako rytiersky hrad (lovag vár) alebo zbojnícky hrad (rabló vár) vyskytovali sa len v hantirke, v ktorej tými istými názvami sa označoval aj neďaleký Bodoň a potom priestor nad terajším Podhradíkom, ba aj niektoré miesta v blízkosti Ostrej Hurky." Tieto poznámky vyznievajú ako snaha spochybniť autentickosť prívlastku zbojnícky, ktorý sa v tom čase už oficiálne používal v kartografii, turistickej komunite a ochrane prírody a zrejme vyvolával aj akademické debaty.

Poslednou komunitou, ktorá odoláva používaniu názvu Zbojnícky hrad, sú historici – tento názov ignorujú a zotrvávajú pri názve castrum Sowar[25], Soľnohrad[26] alebo Nový Soľný hrad[27], resp. Solivarský hrad[28]. Súpis pamiatok na Slovensku z roku 1969[29] uvádza Soľnohrad (castrum Sowar). Prvýkrát sa v odbornej literatúre prívlastok zbojnícky objavuje až roku 1979, a to s odvolaním sa na tradíciu „nazývania", keď významný slovenský archeológ a znalec hradov Michal Slivka v odbornom článku[30] píše o „zachovaných zvyškoch kamenného hrádku, nazývaného tiež aj Zbojnícky hrad". O rok neskôr v treťom vydaní knihy *Hrady a kaštiele na východnom Slovensku* ho Belo Polla cituje s pridaním prameňa vzniku prívlastku zbojnícky: „M. Slivka zistil, že v uvedenej polohe sa nachádzajú zvyšky pomerne malého kamenného hrádku, ktorý sa medzi ľudom nazýva ‚Zbojnícky hrad'." V uvedenej publikácii sa objavujú tiež cudzojazyčné preklady: rus. *Zbojnickij zamok*, nem. *Räuberburg*, maď. *Rablóvár*.

Michal Slivka a Adrián Vallašek[31] používajú až štyri rôzne názvy hradu. V tabuľke na s. 44 uvádzajú názov polohy Zbojnícky zámok, ale ako historický názov stredoveký hrad Solivar. V opise na s. 189 sa zmieňujú o Zbojníckom hrade: „Na úpätí Slanských vrchov sa východne od obce nachádzajú na skalnom vrchu Zamek (kóta 625) ruiny kamenného hradu, ktorý je často nazývaný Zbojnícky hrad." A na s. 190 v texte pri obrázku je uvedené „hrad Solivar v Ruskej Novej Vsi".

Podobne v neskorších prácach sa historici vyhýbajú používaniu názvu Zbojnícky hrad a uprednostňujú názov Solivar[32] alebo Solivarský hrad[33]. *V Encyklopédii slovenských hradov*[34] je pri názve hradu Solivar uvedený aj ekvivalent Zbojnícky zámok, resp. Zbojníc-

24 BUTKOVIČ, Štefan. Poznámky k dejinám ťažby soli. Zv. 64. [Nepublikované]. Štátny archív v Košiciach, 1970.
25 POLLA, Belo – VINDIŠ, Imrich. *Východoslovenské hrady a kaštiele*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1966.
26 FIALOVÁ, Hilda – FIALA, Andrej. *Hrady na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 1966.
27 SEDLÁK, Imrich. *Prešov a okolie*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1964. s. 121.
28 SEDLÁK, Imrich. *Prešov a okolie*. 2. vyd. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1969. s. 66; BUTKOVIČ Štefan. *Dejiny ťažby soli v Solivare*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1978. s. 156.
29 Kol. *Súpis pamiatok na Slovensku III*. Bratislava: Obzor, 1969.
30 SLIVKA, Michal. Opevnené sídla..., s. 113 – 143.
31 SLIVKA, Michal – VALLAŠEK, Adrián. *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1991.
32 TOMÁŠOVÁ, Božena. Nálezy z hradu Solivar. In *Studia Archeologica Slovaca Medievalia*. 1999, č. 2, s. 169 – 192.
33 PETEREC, Dušan. *Solivar. História ťažby a spracovania soli*. Košice: Montana, 2013.
34 PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava: Slovart, 2007.

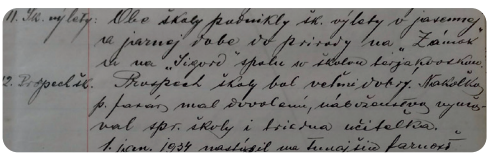
ky hrad pri obr. 363, pričom názov Soľnohrad autori neuvádzajú vôbec. Až Tomáš Grančay[35] roku 2022 uvádza len názov Zbojnícky hrad, pričom vyjadruje istý stupeň istoty o pôvode tohto názvu, keď píše: „Pomenovanie hradu pochádza akiste z 19. storočia, keďže v čase romantizovania stredovekých stavieb dochádzalo aj v tomto prípade často k interpretácii, že sa po zániku hradu na ňom usídlili zbojníci. Túto skutočnosť nepopisuje žiadna listina ani iný hodnoverný písomný dokument. Súčasné pomenovanie teda vzniklo prevažne na základe povesti."

Za národnú kultúrnu pamiatku bol hrad vyhlásený roku 1979[36], a to s uvedeným zaužívaným názvom Zbojnícky hrad – stalo sa tak v roku, keď bol tento názov prvýkrát publikovaný už aj pracovníkom pamiatkovej ochrany.[37] V tom čase boli ochrana prírody a ochrana pamiatok zlúčené v jednej organizácii, a tak neprekvapuje, že pamiatková ochrana prebrala zaužívaný názov z prostredia ochrany prírody, teda doslova z vedľajšej kancelárie.

Pochádza názov Zbojnícky hrad z povestí miestneho ľudu?

Na otázku, či je autorom názvu Zbojnícky hrad miestne obyvateľstvo, existuje jednoznačná odpoveď: nie je. Vyššie citované Butkovičove poznámky dokumentujú, že spojenie „zbojnícky hrad" sa mohlo objaviť v súvislosti s akýmkoľvek tajomným miestom alebo zaniknutým hradom v okolí Prešova (Bodoň, Šebeš, Ostrá Hôrka); toto spojenie sa navyše objavuje i pri vzdialenejších zaniknutých hradoch (Obišovský hrad[38]).

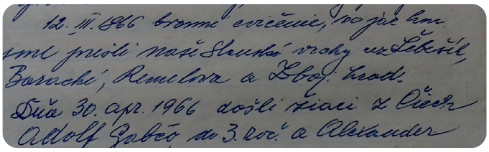
V prípade hradu nad Ruskou Novou Vsou však máme aj exaktnejšie dôkazy, že toto spojenie miestni ľudia nepoužívali. Kronikár obce Ruská Nová Ves Jozef Papcun je autorom útlej brožúrky o obci,[39] v ktorej na s. 8 v kapitole Historické objekty, Zbojnícky zámok (hrad) píše o hrade toto: „Jeho neskorší majitelia napádali a zbíjali ľud, odkiaľ sa mu dostalo aj názvu Zbojnícky zámok." Pri osobnej konzultácii roku 2020 Jozef Papcun na otázku o zdroji tohto tvrdenia uviedol, že prvýkrát o zbojníkoch na hrade počul ako žiak základnej školy z rozprávania pána učiteľa, keď ich zobral na výlet na hrad. Jozef Papcun bol žiakom základnej školy v rokoch 1959 – 1968 a jeho učiteľom bol Alexej Župina. Práve on do školskej kroniky (uloženej v archíve na Obecnom úrade v Ruskej Novej Vsi) zapísal: „12. 3. 1966 branné cvičenie, 100 jar. km, sme prešli naše Slanské vrchy cez Šebešík, Barácke, Remetova a Zboj. Hrad." Bolo to necelé dva roky po vyhlásení prírodnej rezervácie Zbojnícky zámok. Zážitok z tohto výletu, spojeného s rozprávaním o zbojníkoch, utkvel v pamä-

Názov Zbojnícky hrad v školskej kronike, uloženej v archíve na Obecnom úrade v Ruskej Novej Vsi

35 GRANČAY, Tomáš. *Zabudnuté hrady*. Bratislava: DAJAMA, 2022. s. 60.
36 Register nehnuteľných Národných kultúrnych pamiatok Slovenskej republiky, Pamiatkový úrad SR.
37 SLIVKA, Michal. Opevnené sídla..., s. 113 – 143.
38 POLLA, Belo – VINDIŠ, Imrich. *Východoslovenské hrady a kaštiele*. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Osveta, 1956.
39 PAPCUN, Jozef. *Ruská Nová Ves*. Ruská Nová Ves: Obec Ruská Nová Ves, 2003. 13 s.

ti trinásťročného Jozefa Papcuna, neskoršieho kronikára obce. Alexej Župina na miestnej škole pôsobil v rokoch 1951 – 1974, ale nebol rodákom z Ruskej Novej Vsi. Miestne deti sa teda o zbojníkoch na hrade nedozvedeli z rozprávania svojich rodičov ani starých rodičov, pretože hrad dovtedy miestni obyvatelia volali jednoducho Zamek, čiže bez prívlastku. Túto skutočnosť potvrdzujú tiež skoršie zápisy v kronike o školských výletoch. Roku 1934 v nej vtedajší riaditeľ školy Eugen Kozák uviedol: „Obe školy podnikli šk. výlety v jesennej a jarnej dobe do prírody na ‚Zámok' i na ‚Sigord'." Záznam je pozoruhodný tým, že miesta výletov uviedol s veľkými začiatočnými písmenami a v úvodzovkách. Z toho vyplýva, že takto tamojší obyvatelia spomínané lokality v okolí obce nazývali. „Zámok" je spisovný ekvivalent šarišského slova zamek, „Sigord" je názov blízkej vodnej nádrže, ktorá mala – na rozdiel od hradu – jedinečné vlastné meno. Hrad miestni ľudia v tom čase nazývali uvedeným všeobecným menom. Potvrdzuje to i ďalší záznam Eugena Kozáka o tri roky neskôr. Roku 1937 do školskej kroniky zapísal: „Celodenný výlet urobila II. tr. na ‚Šarišský hrad' v V. Šariši." Tu už uvádza vtedy oficiálne používaný názov hradu, no miestni ľudia pritom aj Šarišský hrad nazývali „zamek" (tiež vo význame všeobecného pomenovania). V bežnej komunikácii to znamenalo hrad a u najstarších obyvateľov Veľkého Šariša to takto pretrváva dodnes. Podobné platí u obyvateľov obcí v okolí iných hradov v regióne Šariša (Kapušany, Kamenica, Medzianky, Plaveč a pod.).

Názov Zbojnícky hrad v školskej kronike, uloženej v archíve na Obecnom úrade v Ruskej Novej Vsi

Fakt, že prívlastok zbojnícky nepochádza od miestneho obyvateľstva, nepriamo vyplýva aj z najstaršej slovenskej encyklopédie hradov, ktorej autorom je Ľudovít Janota (1936).[40] V celom texte o Soľnohrade na s. 59 – 66 uvádza len názov Soľnohrad a castrum Sowar, čiže žiadna zmienka o tom, že by miestni obyvatelia volali hrad inak. Janota pritom zaznamenával i ľudové názvy hradov, napríklad v prípade hradu Korlátka: „...rozváľaniny kedysi dosť mocného hradu Korlátky, alebo, ako ho okolitý pospolitý ľud menuje, Cerovského zámku." Takisto pri Starhrade (hrad Liptov) píše: „Pospolitý ľud ho nazýva ‚Sestrečským vrchom' alebo ‚Sielnickým hradom'." Pri štiavnickom Novom zámku zase: „...menšia pevnosť, ktorú Štiavničania menujú ‚Novým hradom', ináč ‚Panenským' alebo ‚Dievčenským hradom'."

40 JANOTA, Ľudovít. *Slovenské hrady...*

O zbojníkoch na Soľnohrade bez historických prameňov

Historické pramene o zbojníkoch na Slovensku podrobne mapuje zborník z vedeckej konferencie s názvom *Zbojníctvo na Slovensku*.[41] V súvislosti s hradmi sú viackrát spomínaní lúpežní šľachtici, avšak nikdy nie v spojitosti so Soľnohradom. Ani článok Andreja Szegyho[42], osobitne venovaný prostrediu severnej časti Slanských vrchov, neuvádza žiadne konkrétne zdroje informácií o zbojníkoch na Soľnohrade. Autor len poznamenáva: „Prítomnosť zbojníctva v skúmanom priestore okrajovo doplním ešte toponomastickým hľadiskom. Poukazuje naň totiž zopár chotárnych názvov. Snáď k najznámejším patrí Zbojnícky hrad, ktorého zrúcanina stojí na severozápade Slanských vrchov, za obcou Ruská Nová Ves (pri Prešove). Toto pomenovanie dostal pravdepodobne niekedy v období od 3. štvrtiny 16. storočia do roku 1715 (nariadenie uhorského snemu o likvidácii niektorých hradov) údajne od niektorého z jeho niekdajších rabujúcich vlastníkov." Odvoláva sa na už neexistujúcu webovú stránku www.dejinyslovenska.eu, ktorá mala citovať state o zbojníkoch z brožúrky kronikára Jozefa Papcuna z webovej stránky obce Ruská Nová Ves.[43]

Nie je vylúčené, že sa na hrade, ktorý bol dlhé roky ruinou, mohli vyskytnúť nejakí rebeli, napríklad účastníci stavovských povstaní, ktorí na prelome 17. a 18. storočia obsadili takmer každý hrad (a každý z nich teda mohol mať prívlastok zbojnícky). Ťažko si však predstaviť ich dlhodobejšie prebývanie či ukrývanie sa na hrade, ktorý sa týči na skalnom brale, viditeľnom široko-ďaleko. Pohyb ľudí sa na ňom dá pozorovať z Ruskej Novej Vsi aj voľným okom, nehovoriac o dyme, ktorý by prenasledovaných zbojníkov ľahko prezradil.

Hrad alebo zámok?

Pojmom zámok Miroslav Plaček a Martin Bóna[44] označujú hrad upravovaný a využívaný v novoveku až do nedávnej minulosti – príkladmi sú Bojnický, Oravský, Pezinský, Smolenický alebo Zvolenský zámok. Jedine Zbojnícky hrad je zámok v stave ruiny s nepatrnými zvyškami murív. Prečo? Spojenie Zbojnícky zámok vzniklo v prostredí ochrany prírody pri vyhlásení prírodnej rezervácie roku 1964. Turisti (1935) aj kartografi (1952) použili spojenie Zbojnícky hrad. Používanie slova „zamek" namiesto slova „hrad" v dialekte miestnych obyvateľov je opísaný vyššie.

Pri vyhlasovaní prírodných rezervácií (PR), ktorých súčasťou boli aj hradné areály (Čachtice, Hajnáčka, Kapušany, Slanec, Šariš, Turňa, Vinné, Zborov a i.), sa namiesto slova „hrad" použilo spojenie „hradný vrch": PR Čachtický, Hajnáčsky, Kapušiansky, Slanský, Šarišský, Turniansky, Viniansky alebo Zborovský hradný vrch (nie PR Šarišský hrad a pod.). Uplatnilo sa to takto všade, kde územie rezervácie pokrýva viac-menej jeden geomorfologicky výrazný vrch, kopec, na vrchole ktorého je hrad. No pri hradoch zahrnutých do prírodných rezervácií so širším záberom

41 NEMEC, Miroslav – VÍTEK, Peter (eds.). *Zbojníctvo na Slovensku*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2014.
42 SZEGHY, Andrej. Zbojníctvo v severnej časti Slanských vrchov v 2. polovici 17. – 1. polovici 18. storočia. In NEMEC, Miroslav – VÍTEK, Peter (eds.). *Zbojníctvo...*, s. 55 – 62.
43 Informácia z osobnej konzultácie s Andrejom Szeghym.
44 PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. *Encyklopédia...*

územia, teda aj mimo hradného kopca (Čabraď, Plavecký hrad, Súľov, Šomoška), pri hradoch na hranici rezervácie (Starý hrad) alebo pri hradoch stojacich na skalnom brale (Lednica), čiže na útvare, pre ktorý sa nehodí pomenovanie vrch, sú prírodné rezervácie pomenované podľa topografického názvu lokality: PR Čabraď, Starý hrad, Šomoška, resp. podľa zaužívaného názvu skalného útvaru: PR Lednické bralo. Do tejto kategórie patrí aj prírodná rezervácia nad Ruskou Novou Vsou so zrúcaninou hradu na skalnom brale (nie vrchu) s topografickým názvom Zámok, ku ktorému bol pridaný v čase vyhlasovania rezervácie už používaný prívlastok zbojnícky, pôvodne vymyslený pre hrad. Toto by mohlo vysvetľovať, prečo sa rezervácia nevolá Zbojnícky hradný vrch ani Zbojnícky hrad, ale Zbojnícky zámok. Za základ názvu rezervácie bol zvolený miestny názov Zámok, nárečovo Zamek (vo význame hrad).

Prečo nie Solivarský hrad ani Solivar?

Názvy Solivarský hrad alebo Solivar uvádza odborná literatúra (Sedlák, 1964[45]; Sedlák, 1969[46]; Slivka, 1979[47]; Plaček a Bóna, 2007[48]). Slovo solivar je novotvar, do roku 1928 sa v slovenčine takmer nepoužívalo. Pri turistickom opise obce Soľnohrad (Stíbal, 1924[49]) sa už objavuje poznámka redakcie časopisu *Krásy Slovenska*: „Nám sa zdá, že správne meno je ‚Solivar'. Z toho spravili Maďari ‚Sóvár'. Soľnohrad je len preklad z maďarského. Maďarské slovo ‚vár' (hrad), spravené bolo zo slovenského ‚var' (variť). Je tedy otázne, či obec dostala meno od hradu a či od varenia soli. Pozn. red." Rovnaký názor zastáva tiež Halaga[50] pri argumentácii, že hrad Castrum Salis nestál na mieste súčasného Solivaru.

Okrem slova solivar existuje i novotvar solivarňa, ale je zrejmé, že takto by sme hrad nenazvali. Preto ani Solivar nie je správny názov pre stredoveký hrad na skalnom brale – neslúžil totiž na výrobu soli varením soľanky. Tak ako máme v jazyku liehovar, cukrovar, pivovar, kávovar, samovar, máme aj solivar – jeho doslovný preklad do maďarčiny je *sófőzőház*, nie *sóvár*. Miesto, kde sa varením získava soľ, je prirodzené nazvať solivar. Pri hrade, ktorý tento účel nikdy neplnil, však takýto názov neobstojí.

Záver

Výsledok bádania, odkiaľ pochádza názov Zbojnícky hrad, možno zhrnúť do nasledovných záverov:

- Prívlastok zbojnícky nevznikol v prostredí historikov, ale je písomne zaznamenaný najprv u turistov, pravdepodobne v rokoch 1924 – 1928, s cieľom odlíšiť lokalizáciu hradu od vtedy existujúcej rovnomennej obce Soľnohrad.
- Po premenovaní obce Soľnohrad na Solivar roku 1928 ostáva v turistickej komunite na pomenovanie hradu prívlastok Zbojnícky.

45 SEDLÁK, Imrich. *Prešov a okolie,* 1964.
46 SEDLÁK, Imrich. *Prešov a okolie,* 1969.
47 SLIVKA, Michal. Opevnené sídla..., s. 113 – 143.
48 PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. *Encyklopédia...*
49 STÍBAL, Josef. Zo Šariša..., s. 83.
50 HALAGA, Ondrej. Soľné hrady..., s. 77 – 107.

- Neskôr tento názov preberá vojenská kartografia, odtiaľ je zrejme prevzatý ochranou prírody a až nakoniec ho prijímajú aj historici.
- Komunita historikov doposiaľ tento názov plne neakceptovala.
- Nepodarilo sa dohľadať žiadne zdokumentovanie autentického pôvodu názvu Zbojnícky hrad, a to ani v súvislosti s povesťou, ani v súvislosti so zbojníkmi.
- Hoci sa prívlastok zbojnícky dodnes používa na všeobecné označenie miest s tajomnou atmosférou, miestni ľudia v Ruskej Novej Vsi hrad nazývali Zamek.
- Pobyt prenasledovaných zbojníkov na geograficky dobre viditeľnom hrade je nepravdepodobný.

Výsledkom snahy odlíšiť dva hrady s rovnakým názvom je, že tu máme hrad s najvyšším počtom slovenských názvov: Šovar, Soľný hrad, Soľnohrad, Nový Soľnohrad, Novoveský hrad, Solivar, Solivarský hrad, Šovarský hrad, Zamek a dokonca Zbojnícky hrad či Zbojnícky zámok. Ktorý z týchto názvov je najvernejší, najvýstižnejší, čiže najlepší? Historicky podložený a jazykovo verný je Soľný hrad, v praktickejšom jednoslovnom tvare Soľnohrad. Ak by sme vychádzali z tvrdenia, že Sóvár znamená hrad patriaci rodu Sóosovcov (Šós), mohol by to byť aj Šóšovský hrad, no ostaňme radšej pri Soľnohrade. To, že mal rovnomenného predchodcu na inom mieste, nijako tento názov nediskvalifikuje. Je to predsa história hradu a nie je potrebné ju účelovo meniť. Na odlíšenie by sa ako iný názov mohol v odbornej literatúre používať s prívlastkom Nový Soľnohrad (v bežnej praxi by stačilo hovoriť jednoducho Soľnohrad). Takto to navrhujú aj prví používatelia slovenského názvu Mária Kočanová[51], Ľudovít Janota a tiež Miroslav Slámka, iniciátor záchrany názvu Soľnohrad.

Štátny zoznam osobitne chránených častí prírody SR uvádza oficiálne schválený názov chránených území. To znamená, že názov prírodnej rezervácie Zbojnícky zámok je daný, a tým v podstate nemenný. Našťastie, Pamiatkový úrad SR, ktorý vedie register národných kultúrnych pamiatok, uvádza len zaužívané názvy, teda také, ktoré odborná i laická verejnosť používa, a tento stav nie je nemenný. Je to šanca, aby sa Soľnohrad vrátil aj do odbornej literatúry. Rovnako je možná revízia štandardizácie geografických názvoslovných zoznamov, v ktorých je viacero nezrovnalostí. Oba názvy – Soľnohrad i rezervácia Zbojnícky zámok – majú silný potenciál pre marketing v cestovnom ruchu. Zbojníctvo sa stále spája s istými romantickými predstavami a o atraktívnosti názvu Zbojnícky hrad svedčia pokusy vymyslieť novodobú legendu o vzniku názvu hradu[52].

Infotabuľa

FOTO: M. SÁROSSY

51 KOČANOVÁ, Mária. Povesť o Soľnohrade. In *Týždenník Šariš*, 1930.
52 SÁDECKÝ, Gejza – RUŽBARSKÝ, František. *Slovenské povesti o hradoch, zámkoch a iné*. Bratislava: Ikar, 2019.

Záverom možno navrhnúť, aby prívlastok Zbojnícky (zámok) zostal zachovaný pri názve prírodnej rezervácie. Soľnohrad je súčasťou kultúrneho dedičstva, a preto je našou povinnosťou chrániť ho aj v pôvodných historických názvoch – je to náš slovenský Salzburg. Konkrétne kroky na rehabilitáciu názvu Soľnohrad sa už začali roku 2011 spolu s aktivitami na záchranu hradu a budovaním kultúrnej trasy Prešovská hradná cesta.[53] Od roku 2016 bola na hrade osadená informačná tabuľa s názvom Soľnohrad. Postupne sa obnovený názov začal objavovať na internete i v propagačných materiáloch. Dnes najpoužívanejší online zoznam slovenských hradov www.hrady-zamky.sk uvádza názov Soľnohrad. Jedným z trvalých výsledkov úsilia o používanie historicky správneho názvu je tiež bronzová veduta mesta Prešov, umiestnená na Hlavnej ulici, kde je medzi hradmi v blízkom okolí menovaný iba Soľnohrad (s anglickým prekladom Salt Castle).

Pre ľudí, ktorí vyrastali, keď sa hrad nazýval Zbojníckym hradom, „Zbojničákom", a práve takto je neoddeliteľnou súčasťou ich spomienok na mladosť, predstavuje používanie názvu Soľnohrad istý problém a mnohí ho odmietajú. Ani učiteľovi Župinovi nemožno zazlievať, že sa usiloval vzbudiť u detí z Ruskej Novej Vsi záujem o hrad rozprávaním o zbojníkoch, či už citovaním zo Zahatňanského brožúry pre pedagógov, alebo inšpirovaný názvom novovzniknutej prírodnej rezervácie roku 1964. Spomienky kronikára obce na výlet zo školských čias, ktoré sa dostali aj do brožúrky citovanej na webovej stránke www.ruskanovaves.sk a šírili sa prostredníctvom internetu, však spôsobili, že sa vymyslený príbeh o zbojníkoch začal masívne preberať. Príbeh Soľnohradu sa takto stal dôkazom, ako ľahko sa skreslená informácia môže stať všeobecne uznávanou.

53 SÁROSSY, Martin. Prešovská hradná cesta. In Kol. *Objavovanie Prešova V*. Prešov: TIC Prešov, 2020. s. 117 – 127.

The origin of the name Zbojnícky hrad

Ing. Martin Sárossy, PhD.

The name Zbojnícky hrad refers to the ruins of a medieval castle in the municipal area of the village of Ruská Nová Ves. Since 2016, the Rákociho cesta civic association has been striving to not only restore the castle ruins, but also to preserve the historically accurate translation of the castle's name into Slovak – Soľnohrad. The name Zbojnícky hrad probably originated in the 1920s in the environment of the tourist community of the Czechoslovak Tourist Club. In 1942, it became the official cartographic name. In 1957, it was adopted in the nature conservation administration in preparation for the declaration of the Zbojnícky zámok nature reserve. The scientific community of castellologists ignored this name until 1979. In the same year, the castle was declared a national cultural monument with the established name Zbojnícky hrad. Since then, authors of publications about castles have adopted this name, explaining its origin in the local population, which the author of the article refutes on the basis of records from the local school chronicle and a testimony of the municipal chronicler. In 1990, after its publication in the official geographical nomenclature, the name Zbojnícky hrad became binding for the Ministry of Culture of the Slovak Republic and publishers of cartographic works. The Encyclopaedia of Slovak Castles (Plaček, Bóna 2007) prefers the neologism Solivar as the name of the castle, with Zbojnícky zámok as an equivalent. After ten years of promoting the historical name, Soľnohrad is gaining recognition among the general public, on the internet, in tourism marketing and in the creation of permanent presentations of the Šariš region.